

Noin kymmenen askelta **ÄÄNEEN**

Materiaali on tarkoitettu alle 8-vuotiaiden lasten mediakasvatukseen, mutta se on sovellettavissa vanhemmillekin lapsille.

Materiaali on suunnattu lasten kasvattajille ja vanhemmille. Materiaalin tekemisessä olemme huomioineet Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, Esi- ja perusopetus suunnitelman perusteet ja Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet.

Materiaalit toimivat sekä kokonaisuutena että yksittäin. Kunkin materiaalin askeleita voi toteuttaa numerojärjestyksessä tai niistä voi valita omalle lapsiryhmälle sopivat osat. Askeleiden avulla kasvattaja voi myös lisätä omaa mediakasvatustietouttaan. Materiaalissa on avattu miksi kyseinen asia, työtapo tai näkökulma on merkityksellinen mediakasvatuksessa. Lisää tietoa kyseisestä aiheesta löytyy kirjasta Mediametkaa! Mediakasvattajan käsikirja kaikilla mausteilla.

Meitä ympäröi koko ajan ääniympäristö. Äännet ovat aina läsnä, sillä korvia ei voi sulkea kuten silmiä. Äännet ovat elinympäristössämme jokapäiväinen elementti, mutta siitä huolimatta ihmiset eivät ole tottuneet analysoimaan kuulemaansa. Koemme äänimaisemat ympärillämme kovin arkisina ja jokapäiväisinä ja sen tähden emme kiinnitä niihin juurikaan huomiota emmekä ole niistä tietoisia. On väitetty, että länsimainen ihminen on "silmiäihminen": hän luottaa etupäässä visuaalisiin havaintoihinsa. Sanotaankin, että "kuva tulee pääovesta ja ääni hiipii hiljaa sivuovesta."

Äänimaisemalla tarkoitetaan sekä äänen ymmärtämiseen että sen tuottamiseen liittyviä seikkoja. Äänimaiseman keskellä oleva kuuntelija ei ole suinkaan passiivinen vastaanottaja, vaan hän sekä tulkitsee että tuottaa äänellistä ympäristöään. Äänimaiseman voivat muodostaa musiikki, häly sekä luonnon ja teknologian äännet.

Perusäännet ovat niitä ympäristön ääniä, joita ei tavallisesti kuulla tietoisesti. Ne muodostavat taustan muiden äänten havaitsemiselle, sillä ne kuuluvat usein taukoamatta. Esimerkiksi liikenteen humina, meren kohina tai kosken pauhu ovat tällaisia perusääniä, joihin totutaan. Perusääntä ei tietoisesti havaita, mutta muutokset näissä äänissä vaikuttavat kuulijaan. Kaupungin äänimaisemaan tottunut voi kokea maaseudun hiljaisuuden jopa ahdistavana.

Signaalilla puolestaan tarkoitetaan tietoisesti kuunneltavaa, merkityksellistä ääntä. Signaali välittää tietyn viestin. Esimerkiksi herätyskellon ääni kertoo, että täytyy herätä ja kirkonkellot kutsuvat puolestaan jumalanpalvelukseen. Äännet voivat siis muodostaa erilaisia tasoja ja kerroksia.

Äänien merkitys on aina riippuvainen havaitusijasta. Eri ihmiset kokevat äänen eri tavoin. Toiselle jokin melun taso voi olla häiritsevempi kuin toiselle, koska tottumiskysymykset ovat erilaiset. Äänen havainnointiin vaikuttavat myös yksilön mielentila, aika, paikka ja monet muut tekijät.

1. Kuunnellaan ja kuulostellaan

Äänikerronta perustuu puheeseen, tehosteääniin, musiikkiin ja hiljaisuuteen. Nämä elementit voivat kuulua yhtä aikaa, vuorotellen tai vaikkapa tahdistetusti. Kaikki ääneen kohdistuva toiminta, oli se sitten havainnointia, tuottamista tai keskustelua, lisää tietoisuuttamme äänestä. Taito tunnistaa ja erotella äänikerronnan eri elementtejä kehittyy kuuntelukasvatuksen avulla - kuuntelemaan opitaan!

Äänitietoisuutta voidaan kehittää arkipäivän ääniä havainnoimalla. Ääniä voidaan myös erotella eri äänilähteiden mukaan.

- Kuunnelkaa silmät kiinni ympäristönne ääniä. Aukaiskaa ikkuna. Kuunnelkaa ensin ulkoa sisälle kantautuvia ääniä. Mitä ne ovat? Kuuluuko liikenteen ääniä, tuulen huminaa, sateen ropinaa, linnunlaulua tms.? Kuunnelkaa seuraavaksi sisältä kuuluvia ääniä? Mitä ne ovat ja mistä mikäkin ääni lähtee? Voivatko lapset erottaa esimerkiksi ilmastointikoneen äänen? Jos kone sammutetaan väliaikaisesti, havaitsevatko lapset muutoksen.
- Mikä on hiljaisuuden huippu, ääni, joka vielä kuuluu, mutta on hiljaisista hiljaisin. Ottakaa hiljaisuuskisoja. Testatkaa, kuka liikkuu hiljaisimmin huoneen päästä päähän. Kuka osaa kerätä lelut lattialta hipi hiljaa.
- Tutkikaa myös muita ääniä. Mikä ääni on voimakas, outo, pelottava tai hassu? Miettikää yhdessä, mikä tekee äänestä hassun.

2. Äännellään

Äänten ja musiikin tuottaminen on lapselle leikkiä, jossa korostuvat luova ajattelu, spontaanisuus ja elämyksellisyys. Musisoinnissa ei välttämättä tarvita erityisiä materiaaleja, tarvikkeita tai välineitä, vaan ääniä ja musiikkia voidaan tuottaa hyvin yksinkertaisilla keinoilla. Paras soitin on ihminen itse. Meistä lähtee monipuolisia ääniä ja äännellä voi monella tapaa. Suusta lähtee kaikenlaisia ääniä ja omalla kehollaan voi soittaa. Musisoinnissa ei siis tarvita kuin mielikuvitusta, aikaa, mahdollisuuksia ja intoa ilmaista itseään.

- Tehkää erilaisia ääniä kehosoitimin. Taputtakaa käsiä, napsuttakaa sormia, lyökää kämmeniä reisiin, soittakaa poskia jne. Musisoikaa yhdessä orkesterina, ja antakaa jokaisen lapsen soittaa vuorollaan sooloa. Joku lapsista voi myös toimia johtajana antaen mallia muille. Muut soittavat samalla tavalla perässä.
- Rakentakaa kierrätyssoittimia. Niitä syntyy puukapuloista, erilaisilla materiaaleilla täytetyistä purkeista, kattilan kansista, putkenpätkistä, aaltopahvista ym. Musisoikaa yhdessä. Luonnehtikaa eri soittimien ääniä. Mistä lähtee möreä ääni, mistä kimeä? Mikä ääni synnyttää kylmiä väreitä, mikä ääni puolestaan rentouttaa?
- Lapset istuvat ringissä silmät kiinni. Yksi lapsista soittaa jotakin itse tehtyä soitinta ja muut yrittävät arvata, mikä soitin on kyseessä.

3. Ääni kävelyllä

Omaa ääniympäristöä voidaan kartoittaa myös kiertelemällä tiettyssä ympäristössä ja tekemällä havaintoja sen äänimaisemasta. Voitte yhdessä suunnitella jonkin polun tai tietyn reitin, joka kulkee koulun, päiväkodin tai kerhon lähimaastossa. Reitti voidaan kulkea myös silmät sidottuina ja turvallisen taluttajan kanssa. Tällöin äänimaiseman muutokset rekisteröityvät parhaiten ja on helpompi keskittyä kuuntelemaan.

- Kävelkää tietty reitti tai polku ulkona. Pysähtykää välillä ja kuunnelkaa äänimaisemaa ympärillänne. Aikuinen kirjaa ylös lasten havainnot äänistä. Perillä käydään yhdessä läpi, mitä ääniä kuultiin ja mistä äänilähteistä ne tulivat. Lopuksi voidaan piirtää ja maalata jokin mieleenjäädnyt äänimaisema.
- Ääniä voidaan myös nauhoittaa kävelyn aikana. Perillä voidaan tehdä reitistä kartta ja tehdä merkinnät niistä paikoista, joissa ääniä on nauhoitettu.

4. Ääni näkyväksi

Miltä ääni voisi näyttää? On tärkeää hyödyntää opetuksessa eri aistien välisiä kokemuksia. Lapselle tämä on luontevaa, koska he muutenkin ottavat tietoa vastaan monipuolisesti eri aistien avulla. Oppiminen eri aistien välisten kokemusten myötä motivoi lasta ja tukee lapsen persoonan kehitystä.

- Piirrä ympärilläsi oleva äänimaisema omia merkkejä eli notaatioita käyttäen. Minkälainen jälki lähtee mistäkin äänestä? Lapsi voi kertoa aikuiselle, miten hän on kuvannut mitäkin ääntä.
- Yksi lapsista tuottaa vuorollaan erilaisia ääniä esimerkiksi eri soittimien tai erilaisten esineiden avulla. Muut piirtävät äänen näkyväksi hiilellä, vahaliiduilla tai vesiväreillä. Laittakaa työt seinälle ja tutkikaa yhdessä, mitä ääniä olette kuulleet ja miltä eri äänet näyttävät.
- Kuunnelkaa musiikkia ja tehkää sen pohjalta musiikkimaalaus. Musiikin rytmiä voidaan tehdä näkyväksi esimerkiksi painantamenetelmillä. Painakaa eri juureksilla ja vihanneksilla oma näkemyksenne musiikin rytmistä.

5. Kuva soi

Kuva voi toimia kimmokkeena äänien ja musiikin tuottamiselle. Tällöin kuvaa luetaan ikään kuin se olisi sävellys. Miten kuva soi kokonaisuudessaan? Minkälaisia ääniä lähtee kuvan eri osista tai yksityiskohdista? Miten äänet voivat kuvata kuvan eri värejä tai tunnelmaa kuvassa?

- Valitkaa yhdessä jokin kuva ja heijastakaa se seinälle diaprojektorin tai piirtoheittimen avulla. Minkälainen on kuvan tunnelma ja miten kuva voisi soida? Soittakaa yhdessä musiikkia kuvan pohjalta.
- Valitkaa jokin kohta kuvasta. Mitä ääniä siinä kohdassa voisi kuulua? Jokainen lapsista valitsee oman kohdan teoksesta ja suunnittelee äänimaiseman siihen. Nyt kuvaa voidaan kuunnella kohta kohdalta. Joku lapsista tai aikuinen voi toimia kapellimestarina ja johtaa teosta puikolla näyttäen vuorollaan jotakin kohtaa kuvasta. Tämän kohdan valinneet lapset soittavat. Soittakaa lopuksi kaikki yhtäaikaan. Miltä koko teos kuullosti, oliko se kuvan "näköinen"?

6. Radion aalloilla

Monilla tulee usein mieleen ensimmäisenä musiikkiin ja ääniin liittyvänä mediana radio. Radio onkin vanha media: radiotoimintaa oli jo yli sata vuotta sitten, kauan ennen televisiota. Radion alkuaikoina ihmiset kokoontuivat radion ympärille kuuntelemaan maailman tapahtumia, sivistämään itseään ja nauttimaan viihteestä. Radiovastaanottimet ovat lisääntyneet, kuten myös profiloituneet kanavat, niiden kaupallisuus ja lähetysvirta. Mutta silti ihmiset kuuntelevat radiota samoista syistä kuin vuosikymmeniä sitten.

Kanavat ovat nykyään profiloituneet ja niistä tulee juuri kyseiselle kohderyhmälle suunnattua ohjelmaa. Radion ohjelmatyyppejä ovat esimerkiksi kuunnelmat, dokumenttiohjelmat, uutiset, säätiedotukset, ajankohtaisohjelmat, kulttuuriohjelmat, opetusohjelmat ja musiikkiohjelmat. Yleisradio eli YLE on suomalainen, lähes kokonaan valtion omistuksessa oleva radio- ja televisioyhtiö. Se lähetti ensimmäisen radio-ohjelmansa vuonna 1926. Nykyään Ylellä on useita radio- ja televisiokanavia.

- Kysy vaikkapa isovanhemmiltasi tai joltakin iäkkäältä sukulaiseltasi, millaisia radio-ohjelmia he muistavat omasta nuoruudestaan. Kuuntelivatko he jo lapsena radiota? Mikä ohjelma on erityisesti jäänyt heidän mieleensä?
- Tehkää kuunnelma lasten tekemän tarinan pohjalta. Kuunnelmat ovat näytelmiä, joiden näyttämöä ja näyttelijöitä ei nähdä, vaan tapahtumat kerrotaan äänillä. Näin ollen esimerkiksi vuorosanoista on käytävä ilmi, missä ollaan, mitä nähdään ja keitä paikalla on. Tehosteäänillä ja musiikilla saadaan lisättyä tunnelmaa ja tilantuntua. Tehkää käsikirjoitus, johon kirjaatte tarinan, siihen liittyvät vuorosanat ja muun äänimaailman. Harjoitelkaa ja äänittäkää kuunnelma.

7. Ääni elokuvakerronnassa

Audiovisuaalisessa mediaesityksessä (esimerkiksi elokuva) kertomus muodostuu kuvasta ja äänistä. Ne muodostavat kokonaisuuden, jossa molemmat osa-alueet ovat tärkeitä ja tukevat toisiaan. Puhumme usein paljon kuvasta ja tarinoista ja unohdamme, että juuri ääni ja musiikki ovat yksi mediakerronnan peruselementeistä. Mediaesitykset voivat sisältää monenlaisia ääniä, vaikka ensi silmäyksellä niitä ei aina havaitsisikaan. Oletko ajatellut, kuinka merkittävässä roolissa ääni voi erilaisissa mediaesityksissä olla? Jos esimerkiksi elokuvassa ei olisi ääntä, voisi katsomiskokemus tuntua jotenkin vaillinaiselta. Musiikki laajentaa katsomiskokemusta siten, että tarina ja tapahtumapaikka tuntuvat tempaavan mukaansa.

Ryhtykää äänitutkijoiksi. Äänitutkijat katsovat lyhytelokuvan tai kohtauksen elokuvasta ilman ääntä ja miettivät, millainen äänimaailma siihen sopii. Ideoikaa puhe, musiikki ja tehosteäänien. Käyttäkää sopiviin kohtiin myös hiljaisuutta. Käyttäkää kaikkea mahdollista materiaalia, josta voi syntyä ääntä. Kokeilkaa miettimisen jälkeen yhdessä eri vaihtoehtoja. Keskustelkaa, millä tavoin tunnelma muuttui äänimaailman muuttuessa. Kuunnelkaa lopuksi kohtaus ”oikealla” äänellä ja keskustelkaa, vastasiko se mielikuvianne ja itse tekemiänne äänimaailmoja.

Elokuvan äänimaailmassa on erilaisia ”kerroksia”. Ne voivat sisältää puhetta, tehosteääniä, musiikkia, ympäristöstä kuuluvia ääniä tai hiljaisuutta. Ääni tukee, täydentää ja elävöittää kuvakerrontaa. Äänillä ja musiikilla voidaan esimerkiksi saada aikaan erilaisia tunnetiloja, luoda jatkuvuutta kerronnalle, vaikuttaa ajan ja paikan tuntuun sekä antaa vihjeitä tulevista tapahtumista. Katsoja voidaan helposti myös yllättää tai jopa pelästyttää. Äänellä on mahdollista tuoda kuvaan sellaista, jota ei kuvassa näy. Tällöin ääni täydentää ja selventää epäselväksi jääneitä kohtia. Elokuvan äänet saavat kuvat ja tapahtumat näyttämään erilaisilta.

Lapset kuuntelevat ohjaajan äänittämän pätkän elokuvasta tai televisio-ohjelmasta. Sen jälkeen he miettivät yksin tai pareittain, mistä kohtauksessa oli kyse. Mitä tapahtui? Keitä elokuvassa esiintyi? Millainen tunnelma siinä oli? Mitä lajityyppejä (jännitys, komedia, dokumentti...) se edustaa? Mikä voisi olla ohjelman tai elokuvan nimi? Vertailkaa tutkimustuloksianne ja kokemuksianne pelkistä äänistä.

8. Ääni tunteen tehostajana

Musiikki vaikuttaa vahvasti tunteisiin. Usein meillä on tietynlaisia odotuksia elokuvan musiikista sen lajityypin perusteella. Olisi aika vaikea kuvitella esimerkiksi urkumusiikkia lännenelokuvaan tai pianon soivan avaruusseikkailun taustalla. Toisaalta juuri näiden odotusten rikkominen voi olla toimiva tehokeino. Musiikilla ja

äänillä on audiovisuaalisissa mediateksteissä viestin merkitykseen ja mediaesityksen estetiikkaan vaikuttavia erilaisia tehtäviä. Niin musiikista kuin kuvastakin on löydettävissä samoja dynamiikan, rytmin, harmonian sekä muodon elementtejä. Musiikki voi toimia esimerkiksi taustaaänenä, jolloin tavoitteena on lähinnä saada aikaan vielä todellisemman tilanteen tuntu. Tällaisesta esimerkkinä toimii vaikkapa lähetys jääkiekko-ottelusta, johon on lisätty yleisön hurraamisen ääniä. Taustaaänet voidaan jakaa vielä kahteen eri lajiin. Ääniin, jotka liittyvät suoraan kuvassa oleviin tapahtumiin ja toisaalta ääniin, jotka liittyvät tilanteeseen tai tunnelmaan, mutta eivät suoraan tule kuvassa olevasta lähteestä.

Kuvaan sopivien taustaaänien ja musiikin valitsemiseen on erilaisia vaihtoehtoja. Ääni voi liittyä esimerkiksi tapahtumien kanssa samaan aikakauteen tai kulttuuriin. Myös tiettyihin paikkoihin, kuten esimerkiksi sirkukseen, liitetään niihin kuuluvaa musiikkia, koska ne katsojien mielissä assosioituvat toisiinsa. Toisaalta myös tietyt soundit ja äänen kvaliteetit liittyvät mielikuvissamme tiettyihin tilanteisiin. Esimerkiksi rakkauskohtauksissa soi taustalla usein lempeä, romanttinen musiikki tai takaa-ajokohtauksia rytmittää kiihkeätempoinen, selkeärytmisen soitto.

Katsokaa esimerkiksi jokin tietty kohta televisio-ohjelmasta tai elokuvasta ja kuunnelkaa tarkasti, mitä eri ääniä kuulette mediaesityksessä. Mihin tarkoitukseen erilaisia ääniä on käytetty? Miettikää, mitkä äänistä ovat lähtöisin mediaesityksessä suoraan näkyvistä asioista ja mitkä äänistä tulevat kuvan ulkopuolelta? Mitkä tekijät taustaaänissä ja musiikissa saavat kuvaamasi vaikutelman aikaan? Mitä äänet paljastavat tarinasta tai henkilöistä? Millaisia ääniä ja mitä musiikkia sinä valitsisit kyseiseen kohtaukseen?

Tehkää äänimaailma omaan mediaesitykseenne (kuvaan, sarjakuvaan, animaatioelokuvaan, pöytä- tai varjoteatteriesitykseen). Miettikää, mitä kuuluu esityksen alussa, keskikohdassa entä lopussa? Älkää käyttäkö valmista musiikkia vaan tehkää äänimaailma kokonaan itse. Se on opettavaista ja hauskaa. Näin vältytte tekijänoikeusongelmilta, jos haluatte esittää teoksen julkisesti. Soittakaa eri instrumentteja ja kehorytmejä. Tuottakaa ääniä eri materiaaleilla, aaltopahvin, pellin tai eri esineiden avulla.

MAAILMA ÄÄNIÄ TÄYNNÄ ON

Mediamörköön tutustuin
kun telkkua katsoin ja lehtiä luin.
Sen takkuinen turkki
kuvista kurkki
ja karjuva ääni
täytti pääni.

Melkein jo pelästyin
ennen kuin ystäväystyini.
Mörkö huikkas moi,
kätensä antoi,
Ja pelot pois huiski
samalla kun kuiski:

Käsiä taputa,
sormia naputa,
masua läpsytä,
silmiä räpsytä.
Voi hyvä tavaton,
maailma ääniä täynnä on!

TUOTTAJA:

Mediakasvatuskeskus Metka ry
Opetusministeriön Mediamuffinssi-hanke 2006

MATERIAALIN KÄSIKIRJOITUS:

Leena Pentikäinen, kuvataide- ja lastentarhanopettaja

TYÖRYHMÄ:

Annika Henriksson, luokanopettaja
Hanna Niinistö, kuvataide- ja luokanopettaja
Anu Ruhala, lastentarhanopettaja
Tuija Westerholm, toiminnanjohtaja, Mediakasvatuskeskus Metka ry

SUOSITELTAVAA KIRJALLISUUTTA JA LÄHTEITÄ:

Herkman, J. 2002. Audiovisuaalinen mediakulttuuri. Tampere: Vastapaino.
Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2000. Opetushallitus.
Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet. 2004. Opetushallitus.
Muffe ja kadonnut avain. 2006. Kerhokeskus.
Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2004. Opetushallitus.
Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Stakes. Oppaita 56.
www.akueko.com Ääniympäristön merkityksestä
www.100aanimaisemaa.fi Äänimaisemasivusto
www.kerhokeskus.fi Kerhokeskus koulutyön tuki
www.koulukino.net Koulukino
www.mediametka.fi Mediakasvatuskeskus Metkan Freimi-oppimateriaalisivusto
www.tuotos.fi Audiovisuaaliset tuotokset